

Галицька ДЕРЖАВА

КНЯЗІВСТВА І ВОЛОСТІ.

Галицька держава творила одноцілну територію від часів князя Володимирка (1124—1153), що з'єднав давні князівства і волості та зі столиці у Галичі зорганізував все державне життя. Галичина добула тоді усталені кордони, що залишилися без більших змін на довгі часи. На півдні кордон від Угорщини проходив найвищими хребтами Карпат, так, як проходить і тепер. На заході від Польщі, державна границя починалася в Карпатах над Яселкою і йшла на північ крутою лінією, перетинаючи Вислок коло Чудця і Сян коло Крешева; по галицькому боці були міста Коросно і Ряшів. На півночі Галичина межувала з Волинню, а саме з Белзьким князівством: кордон ішов приблизно на теперішні міста Білгорай, Раву Руську, Кам'янку Струмілову, Бузьк, Броди, Збараж, при чому три останні городи належали до Волині. На сході галицька територія зустрічалася з Володимирським князівством, а даліше займала Пониззя тобто Поділля, сягаючи до вододілу між Дністром і Богом, та переходила у безлюдні „поля” — степи.

В цій одноцілій території містилися давні князівства і волості, що існували перед з'єднанням Галичини і деколи виринали наново, коли центральна влада ослабла. За двох перших поколінь Ростиславичів виступають чотири князівства, чи радше князівські столиці: **Перемишль, Звенигород, Теревовля і Галич**. У Перемишлі князували Рюрик (1087), Володар (1097) і Ростислав Володаревич (1126); у Звенигороді Володимирко (1126) і Іван Ростиславич (1145); в Теревовлі Василько (1097); в Галичі Іван Василькович (1141) і Володимирко (від 1141). Пізніше виступають тільки два головні князівства — **Перемишське і Галицьке**: Ярослав Осмомисл, перед смертю віддає Перемишль старшому синові Володимирові, Галич молодшому Олегові. Підчас галицького розладдя за мало-

літності Данила наново виринають чотири давні князівства: в 1211 р. сини Ігоря Святославича поділили Галичину так, що Володимир взяв Галич, Роман Звенигород, Святослав Перемишль, а Із'яслав Володимирович Теревовль. Кількадесят років пізніше, коли відносини вже знову були впорядковані, виступають вже знову тільки два князівства — Галицьке і Перемишське, згадує їх князь Володимир Василькович (1288).

Літописи не подають нам докладних даних, які були границі між князівствами. Про це знаходимо тільки загальні натяки. Так в 1230 р. Данило, готовлячись до війни, „зібрав землю Галицьку — зібрав від Бібрки до ріки Ушиці і Прута” — це приблизні границі Галицького князівства (разом зі Звенигородським і Теревовельським). Границю між Галицьким та Перемишським князівствами, можна означити докладніше: це мабуть давніша границя між галицькими єпархіями; церковні границі звичайно покривалися з державними і довгі часи не змінювалися. Ця церковна границя йшла більш-менш так, що Геродок, Стрий і Сколе належали до Перемишля, а Янів, Комарно, Жидачів і Болехів до Галича. В топографії означають її: річка Верещиця та вододіл між Опором-Стриєм і Свічею. Цю лінію приймаємо на нашій карті як границю між Перемишським та Галицьким князівством.

Що до границь між Галицьким, Звенигородським та Теревовельським князівствами, то не маючи інших вказівок, треба взяти границі земель в XV—XVI ст. — вони хоч в загальних зарисах віддають поділ із князівських часів: тільки замість Звенигородського князівства беремо Львівську землю, що зайняла його місце.

Князівства ділилися на менші адміністративні округи землі або волості (пізніше дистрикти — повіти). Це не був постійний поділ: деякі волості занепадали, на їх місці творилися нові округи. Про деякі волості маємо вістки щойно при кінці

XIV і в XV ст. і не все можна сказати напевно, чи якась волость існувала вже за князівської держави. У Перемиському князівстві існували імовірно волості: Перемиська, Ярославська, Ряшівська, Любачівська, Городецька, Сянїцька, Самбірська, може також Дрогобицька; у Звенигородському князівстві: Звенигородська і Підгорайська — одна з них стала пізніше Львівською, може також Цирецька; у Галицькому князівстві: Галицька, Жидачівська, Коломийська; у Теробовельському: Теробовельська, може також Скальська. Означення їх границь, при теперішньому стані дослідів є передчасне.

З черги подаємо огляд головних осель у всіх князівствах.

Перемиське князівство.

Перемиське князівство займало простір від кордону з Польщею на заході до Верещиці, Дністра і області Свічі на сході; на півночі межувало з Белзьким князівством на лінії Білгорай — Рава Руська, на півдні доходило до Карпат.

Столичний город Перемишль згадується уперше в 981 р., підчас походу Володимира Великого проти поляків. Свою столицю мали тут князі: Рюрик Ростиславич, 1087-1094, Володар Ростиславич 1094-1124, Ростислав Володаревич 1124 — після 1128, Володимирко Володаревич перед 1140-1152, Святослав Ігорович 1210-1211, Олександр Всеволодович 1231-1232, Ростислав Михайлович 1243-1245. Де стояв князівський город, цього дотепер не вирішено — під австрійськими фортифікаціями пропали мабуть безслідно давні укріплення. Літопис згадує, що двір князя Володимирка був поза городом, на лузі над рікою Сяном; імовірно це був тільки хутір, бо головна князівська садиба була певно в самому городі. Оселі бояр і міщан протягалися також довкола города на широкому просторі.

Перемиський замок був доволі сильний і служив князям за охорону і военну базу у різних потребах. Так в 1099 р. Володар над рікою Вігором розбив угрів; в 1150-1152 р. Володимирко спирався на Перемишль у боротьбі проти угрів. Але в 1211, 1219 і 1225 р. город не витримав угорського наступу, а в 1231 р. не оборонився від Данила. Місце князя заступав тисяцький (Ярон 1219, Юрій 1225).

Перемишль був осідком єпископства. З єпископів у літописах згадуються тільки три: Антоній 1218-1225, Мемнон 1288, Мар-

ко 1330 р. У пізніших, не цілком достовірних джерелах виступають ще Авраам 1271, Єремія 1282, Сергій 1283-1287, Іларіон 1292, Юрій 1315. Соборна церква св. Івана стояла в городі (замку). В 1412 р. Ягайло відібрав її православним і передав латинникам. Про це з тріумфом згадує тодішній латинський єпископ Матій, що король „церкву, колись схизматиків, положену в перемиському замку, подбав із пащєки тих же схизматиків на вічні часи видерти і нам та нашим канонікам на поширення католицької віри передати”. Про цей подвиг Ягайла пише також Длугош: „Церкву катедральну прєгарним способом з тєсаного каміння побудовану, положену по середині перемиського замку, якою до того часу єпископ русинів управляв і рядив, — викинувши наперед трупи і попели русинів, — наказав посвятити на католицьку церкву латинського обряду”. Але ця латинська катедра на давньому місці не залишилася, в 1460 р. перенесено її куди інше; що сталося з давніми мурами, не знати. В XIV-XV ст. згадуються ще церкви Миколи, Спаса, Іллі, Козми і Дам'яна та церква на Вільчі, що своїми початками могли сягати до князівських часів.

Друге місце, після Перемишля, займав Ярослав. Його назву можна виводити або від імені Ярослава Мудрого, який у боях з поляками відвідував західні окраїни, — або від Ярослава Осьмюмоисла, але з часів його молодості, за життя Володимирка, бо город згадується вперше в 1152 р. Це був сильний замок. В 1231 р. Ярослав під проводом боярина Давида Вишатича довго оборонявся від угорського наступу. В 1245 р. під містом розігрався великий бій, в якому Данило переміг свого суперника Ростислава і угорські та польські війська. Літопис згадує ворота города, могили під Ярославом, глибокий яр і глибокий брід на Сяні. Дотепер залишилися сліди валів з колишнього подьського замку, але чи на тому самому місці був князівський замок, цього не досліджено. Саме місто в 1375 р. перенесено на нове місце під замок.

На захід від Ярослава стояв город Перевороськ. Він виступає в літописі під 1281 р., коли польський князь Лешко його добув, „вирубав у ньому всіх людей, від малго до великого, город запалив па пішов назад до себе”. В якому місці стояв сам замок, не знаємо.

На західній окраїні, недалеко кордону з Польщею, був Ряшів. Він згадується як місто і столиця волостя в документі в 1354

Границі князівств Галицької Держави.

р і мабуть існував уже за князівської держави. Чи був тут город, не знаємо напевно; може польський замок, побудований в 1620 р., зайняв його місце.

Ярослав, Переворський і Ряшів стояли на шляхах до Польщі і служили як стратегічні бази і торгові пункти.

Знову ж на шляху на Волинь головним городом був Любачів. Він згадується в часі боротьби за Галичину, за малолітності Данила. В 1223 р. угорський король Андрій, що хвилює розпоряджав галицькими волостями, надав його польському боярину в Пакошлавові, але в недовгому часі забрав собі назад цю волость. Любачів згадується також серед війни в 1223 р. Любачівський замок стояв серед болот в оборон-

ному місці, пізніше укріплювали його наново і перебудовували.

Дещо далше на схід стояв Потелич (Подтелич); це був сильний город, залишилося після нього широке городище на горбі понад церквою. В 1262 р. переїздивуди король Данило, ідуци на Угорщину. На південь від Потелича, коло села Вороблячина, був стратегічно важливий перехід через горби Розточчя, т. зв. Ворота. — „це було місце тверде (укріплене?), бо не можна було обійти його нікуди, тому звалися Ворота задля тісноти своєї”. В 1268 р. цим переходом увійшли поляки у Белзчину; а коли вони зєрталися назад, тут здігнав їх князь Шварно Данилович, але у бою потерпів невдачу. У Вороблячині є потік

Боротний і група домів зветься Воротня; на не місце вказував вже І. Шараневич, а дослідив його польський історик Т. Модельський. Може велике городище у сусідніх **Парисах** мало зв'язок з укріпленнями цих Воріт.

На захід від Перемишля шлях ішов на теперішні Мостиська (Мостища), що не згадані в літописах; але річка Січиця (тепер Січа), що пливе попри місто, мала стратегічне значення: в 1244 р. війська Данила звели тут бій з князем Ростиславом Михайловичем, що мав тоді у своїх руках Перемишль. Далше на головному шляху була **Вишня** (Судова Вишня), до якої в 1230 р. „безбожний” боярин Филип зрадиво завивав князя Данила на з'їзд. Вже в XIV ст. Вишня стала одним із значніших міст. На східній окраїні Перемиського князівства оборонним пунктом був **Городок**. В 1219 р. залага, на яку мав вплив боярин Судислав перейшла на сторону угрів і ки. Мстислав Мстиславич муєів город силою добувати. На якому місці стояв замок, не досліджено, може там, де пізніше станув польський замок. Можна здогадуватися, що вже у князівських часах Городок був головним центром торгівлі сіллю з підкарпатських солеварень: дещо пізніше він дістав назву Сололого Городка.

На південний захід від Перемишля одним великим городом був **Сянік**. Він згадується уперше в 1150 р., підчас війни Володимирка з уграми: угорський король Гейза добув Сянік і взяв у полон князівського посадника. В 1205 р. відбувся у Сяноці з'їзд вдовіці князя Романа з угорським королем Андрієм II. Сянік виступає також у війні 1231 р., як шлях до Угорщини. В 1339 р. останній галицько-володимирський князь Юрій II надав місту німецьке право, тобто самоуправу. З князівської грамоти видно, що Сянік був уже розвиненою оселею: довкола міста були розроблені ріллі і пасовиська, в Сяні було розвинуте рибальство з окремими „язами” на рибу, по лісах процвітало ще ловецтво; в місті згадуються різні ремісники, як кравці, шевці, суконники, різники; кравці мали навіть свій цеховий дім; була також публична лазня. У сусідній Трепчі існував уже млин — перший млин згаданий на наших землях. Князівський привілей передбачував, що в місті будуть осідати не тільки місцеві люди, але також заходжі — німці, угри, поляки, — видно, до Сянока приїждило багато чужинців. Що до сянського замку, то імовірно він стояв там, де доте-

пер залишилися останки пізньої польської будови — на високому місці, над берегом Сяну. Про давні сянські церкви не дійшли до нас ніякі відомості; щойно в 1429 р. згадується церква св. Димитрія.

На західному пограниччі було місто **Коросно**. Польський хронікар Янко з Чарнкова згадує його серед міст, які король Казимир здобув у поході на Галичину. Завдяки корисному становищу над самим кордоном Коросно скоро розвинулося у живий торговий осередок. За укріплення для околиці служив замок **Кам'янець** в селі Одриконі, що згадується вже в XIV ст. З тих самих часів походив інший замок Сяніччини, не згаданий в літописах, **Собень**, в селі Манастирець, на південний захід від Сянока.

В напрямі на південний схід від Перемишля найзначнішим городом був **Самбір**, тобто Старий Самбір. Він згадується у старовинному списі городів „волинських” (тобто галицько-волинських) у Воскресенському літописі. Він мав значення, як церковний осередок, мав традиції окремого єпископства, коло нього були скупчені владичі маєтності (Смільниця, Страшевичі, Созань, Спас, Лаврів і Волковичі-Бусовицька), був тут цілий ряд монастирів, особливо один славний мошами св. Онуфрія. Не знаємо, де стояв самбірський город, бо в Старому Самборі нема слідів городища, може в якій сусідній оселі, нпр. у Спасі, де заховалося городище.

З князівських часів походить **Стара Сіль**, коло якої були соляні джерела; її згадує літопис під 1255 р., що князь Ізяслав вислав боярина Федора „ко Солям”. Інший центр солеварництва, **Дрогобич**, записаний також у згаданому каталозі „волинських” городів.

На шляху з Дрогобича до Карпат виступає старий город **Тустань**, який Янко з Чарнкова згадує під 1340 р. — останки його, це відомий „камін” в Урчі. Попри цей замок в XV ст. проходила дорога підгірськими полонинами, якою переганяли худобу до Сяніччини — може це традиція князівських часів. На карпатському шляху літопис згадує **Синевідсько**; тут був манастир Богородиці, до якого заїхав в 1240 р. князь Данило і тут дізнався про татарський наїзд.

На території Перемиського князівства залишилося значне число городищ, що вказують на існування городків, яких імена нам невідомі. Коло Лежайська є два села з назвою **Городище**; коло Крамарівки

гора Городище; у Сянїччинї село **Городок**; в Любачівщинї **Любича** з городищем і назви **Окопи** в **Коровицї** голодівській і **Немирові**, та **Городні** у **Свидниці**; між **Хотинцем** і **Трушовичами** величезне городище, в **Стїбні** слїди валів; в **Глешичах** невелике городище; село **Городисько** коло **Добромиля**; в **Посаді** коло **Фельштина** **Завале**; в **Билічах** — **Замчисько**; в **Чаплях** — **Вали**. Багато городищ має **Самбірщина**: в **Тершові**, **Спасі** (згадане вже вище), **Грозьовій**, **Турю**, назва **Городище** в **Ступинї** коло **Борислава** гора **Городище**; в **Стебнику** городище **Старий Бич**; у **Стрийщині** **Кавськo** з городищем на горі **Великий Кут**; назви **Городище** в **Колодницї** і **Голубутові**; в **Добростанах** коло **Городка** вали і рови, за народнім переказом останки города, знищеного **Шолудивим Буняком**. Не згадуємо тут пізніших замків, що також могли зайняти місце старовинних городів. Але все таки **Перемиське князівство**, на своїх широких просторах, мало розмірно небагато укріплень — коли порівняти його з **Галицьким** або **Звенигородським князівствами**; тут на заході життя плїло все таки спокійніше і на оборону треба було зуживати менше зусиль.

Звенигородське князівство.

Про це князівство маємо в літописах небагато вісток і трудно означити його кордони. На півночі воно межувало з **Белзьким князівством**; границя проходила дещо на північ від теперішніх міст **Жовкви** і **Кам'янки Струмилової**, сходила на південь від **Бузька** та ішла на **Підгірці**, **Залізці** і **Збараж**. Це також границя між давньою **львівською** і **луцькою** єпархією. Західну границю творила вказана вище лінія **Верещиці**. На полудні, за недостатчею яких-небудь даних, треба прийняти пізнішу границю **Львівської** землі, що проходила крутою лінією, більш-менш на сьогоднішні міста **Розділ**, **Ходорів**, **Рогатин**, **Бережани**, **Озірну**. На сході приймаємо також здогадку лінію від **Залозець**, на **Озірну** до **Козвої**.

Столиця князівства, **Звенигород**, стояв на горбі колись серед недоступних болот, що їх творила річка **Білка**. Мочари були такі неперехідні, що в 1144 р. **київські** війська не могли доступити до города і мусіли сипати греблі через річку. Город був обведений подвійними укріпленнями — т. зв. **острогом**, що обіймав ширший простір, і другими внутрішніми заборонами. **Звенигород** був важливою фортецею при шляху, що від **Перемишля** через **Городок**

ішов на схід, на **Волинь** і до **Киева**, тому часто велися коло нього бої. Літопис описує дві облоги **київського князя Всеволода Олеговича** (1144 і 1146), облогу **Данила** з **угорськими** військами (1211) і інші воєнні події. З давніх укріплень залишилося небагато слїдів, бо місце княжого города зайняв пізніший **польський замок**; але на давньому городищі знайдено досить багато пам'яток старого життя, як **олив'яні печаті**, **хрестики**, **обручки**, **намиста**, **голів'яну цеглу** і ін. **Князівський Звенигород** ставився чудотворною іконою **Богородиці**, але церкви цієї назви тепер тут нема. Чи у **Звенигороді** князував **Володар Ростиславич** (1087), це річ непевна; в 1144 р. город оборонив князь **Володимирко**, але своєї столиці він тут не мав; як **звенигородські** князі згадуються виразно тільки **Іван Ростиславич** 1144 р. та **Роман Ігоревич** 1206-1209 р. В 1146 р. **звенигородським** воеводою був **Іван Халдевич**, в 1221 р. князь **Данило** надав **Звенигород** бояринові **Судиславові**.

В сусідстві **Звенигорода**, у **Підгородищі**, на доволі високій горі над селом є городище, круглої форми, о промірі 200 м, обведене валом, це останки города, що належав мазбуть до оборонної системи **Звенигорода**. Слїди городища є також у **Раківці**, **львівського повіту**, на присілку **Деревач**. На давні фортифікації вказують також назви двох сіл **Городище**, на північ від **Ходорова**. В цій околиці була імовірно **Браневичева рілля**, через яку їхав князь **Данило** з **Галича** до **Вишні** (1230): це може село **Бринці**, що колись звалось **Браничі**. **Бібрка** в тому часі не згадується, хоч могла вже існувати, бо двічі виступає ріка **Бібрка**, — підчас воєнних подій (1213/14 і 1230). Так само літопис згадує річку **Зубрю**, на якій стояв з військом князь **Мстислав** (1219).

З інших осель цієї волости існував вже **Щирець**; **Длугош** на основі якогось затраченого літопису оповідає, що тут відбувся з'їзд князів **Ростислава** і **Володимира Володаревичів** (коло 1126 р.); **галицький літопис** згадує тільки річку **Щирицю** тобто **Щирку** (1213). Може **Щирець** був і укріпленим городом: заховалася тут старовинна церква, з оборонним характером.

Під 1235 р. **галицький літопис** згадує **Підгорай**, на якому стояв з військом князь **Михайло Всеволодович**, що вибрався був на **Данила**; як з пізніших документів виходить, це тепер село **Зарудці**, недалеко **Куликова**. Є там останки городища. В XIV

ст. існувала Підгорайська волость, що походила мабуть з часів Галицької держави; надежав до неї Желехів у Кам'янецьчині. В сусідстві був мабуть Шекотів, до якого втік з Галича князь Ростислав Михайлович (1242): місцем його уважають городище в Глинську, де сусідній ліс має назву Шекотина. Борок, в якому того ж Ростислава наздигнали татари, це може Бірки (Львівські і домініканські), на південь від Глинська. Вся околиця Розточчя була сильно фортифікована, як це вказують городища в Рокитні, Грибовичах, Завадові, Куликіві, Ременові, Руданцях. З яких часів походять ці укріплення, важко вгадати, може їх будували Ростиславичі, підчас своєї боротьби з волинськими князями, може Данило для оборони від татар.

До городів на краю Розточчя належав також Львів, заснований Данилом або Львом; уперше він згадується в 1255 р., цілком przypadково, з нагоди пожару Холма, якого заграву мали бачити зі Львова, „по полям белзьким”. Звичайно приймається, що цей новий город побудував Данило, коли „города інші будував проти безбожних татар”, і назвав його іменем сина Льва. Але пок. о. Т. Коструба висловив думку, що основоположником Львова міг бути і сам Лев: він вже за життя Данила мав під своєю управою Галичину, а пізніша львівська традиція тільки Льву приписувала заснування міста. Львів поставлено на місці, в якому перехрещувався важливі галицькі дороги: із заходу, з Перемишля, на схід, на київський шлях, та з півночі, з Холма і Володимиря, на південь від Галича. Отже новий город мав і стратегічне і торгове значення. Розуміли це татари і в 1259 р. зажадали знищення Львова: Лев мусів „розметати” укріплення. Але в пізнішому часі Львів укріплено наново і підчас походу 1286 р. татари вже не зачіпали Львова, а тільки знищили околицю: „стояли на Львовій землі дві неділі, добуваючи харчі, не воюючи, і не дали і з города вийти за харчами; хто вийшов із города, одних убивали, других брали у полон, в інших пограбувши пускали нагих, а ті від морозу вмирати, бо зима була дуже люта, і всю землю спустошили”. Після відступу татар, Лев наказав злічити, скільки людей пропало — було їх 12.500. За останніх галицько-володимирських князів, Львів був уже значним містом, з розвинутою торгівлею; була вже тут німецька колонія, також оселі вірмен, татар і ін. В лютому 1339 р. був у Львові князь Юрій II, з усіма державними досто-

йками і тут видав грамоту на potwierдження союзу з Прусією. Може Львів уважався вже другою столицею держави, поруч із Володимиром; коли в 1340 р. на Львів напав польський король Казимир, у львівському замку знайшов княжу скарбівницю, з коронами, дорогоцінними одягами, князівським тронем, хрестами — все те вивіз до Кракова.

З давнього львівського города не залишилися ніякі останки: вали і інші укріплення зникли серед пізнішого бурхливого розвитку міста. І тільки можемо здогадуватися, що князівський замок був на крайньому західному горбі Високого Замку, там де найгустіше скупчилися старі церкви — св. Миколая, монастир св. Онуфрія, П'ятиця і інші, що вже не існують.

На схід від Звенигорода літопис згадує Гологори, яких власником чи посадником був боярин Клим'ята (1231). Це була укріплена оселя: залишилися тут руїни замку з XV ст., який стояв імовірно на місці старого города. Також у сусідніх Гологірках є городище з потрійними валами, серед якого стоїть церква, — може це і старі Гологори? Ця оселя стояла на шляху з Києва і туди нераз ішли воєнні походи. Недалеко звідси було славне Рожне поле, на якому галицькі князі зводили бої з волинськими сусідами. В 1097 р. вийшли туди з своїми полками князі Володар і Василько Ростиславичі проти володимирського князя Романа і тут заявили: „Доволі нам на межі своїй стати”. В 1144 р. до цього місця дійшли війська київського князя Всеволода Олеговича, що прямували на Звенигород — але „не могли битися, бо Володимирко стояв на Голих горах”. Рожного поля шукали у різних місцях, але найбільш правдоподібна думка ред. В. Гошовського, що це поле Ріжна і Підріжна в селі Борткові, 8 км на північний захід від Гологір, де залишилися дві великі могили — свідки давніх боїв.

Сильно укріплений був цілий північний беріг Поділля, що має назву Гологір і Вороняків. Є тут ряд городищ в селах Ремезові, Рикові, Красносільцях, Чемеринцях, Зарудю, а у Фільварках присілок Пригородок.

У крайній північно-східній частині Звенигородського князівства літопис згадує город Пліснеск. В 1188 р. зайняв цей город волинський князь Роман Мстиславич, але галицькі війська облягли його залогу і взяли її в полон. В 1233 р. Пліснеск добув Данило з своїми волинськими союзниками.

Згадується Пліснеськ також у Слові о полку Ігоревім. Цей город стояв коло теперішніх Підгорець і по ньому залишилося величезне городище з кількома лініями валів. Безперечно це була найсильніша твердиня на кордоні Галичини від Волині, але мабуть її великі розміри утруднювали її оборону. У близькій околиці були ще інші укріплення, про які свідчать городища в Ушні, Колтові, Маюкополі, Олієві, село Городище (назва „За городиськом” у Сасові).

Галицьке князівство.

Західна границя Галицького князівства йшла імовірно вододілом між Свічею та Опором і долишнім Стриєм; за північну, приймаємо вказану вище лінію від Роздолу до Бережан; на схід воно межувало з Теревовельським князівством десь на схід від лінії Підгайці, Бучач, Городенка, Снятин; на південь доходило до Карпат.

Столичний город Галич, як вказують знахідки, сягав початками до кам'яної доби; але вперше згадується у Печерським папернику у зв'язку з подіями 1113 р. Осередок Галича був у Крилосі, — про це свідчать величезні вали, якими укріплено город: це була могутня твердиня, якій небагато було рівних у всій країні. Окрім валів існували ще інші укріплення, літопис згадує про Німецькі ворота. На верху гори стояв князівський двір, з церквою Спаса, а найбільшою будовою була соборна церква Богородиці, якої фундаменти відкрив д-р Я. Пастернак. З інших церков літопис згадує ще св. Івана. Не знати, чи в городі, чи поза ним, і натакає на св. Михайла. Але розкопки ведені довкола Галича, виявили, що місто протяглося на великому просторі, і в різних місцях відшукано руїни численних церков та інших будівель, і різні пам'ятки давнього життя. Це була справжня столиця могутньої держави. Із галицьких князів перший згадується Іван Василькович, що умер в Галичі 1141; після нього на галицькому князівстві засідали Володимирко 1141-1153, Ярослав Осьмомисл 1153-1187, Володимир 1187-1199 (з перервою). Далше Галич опанував Роман 1199-1205. Після його смерті почалася довгорічна боротьба за галицький престіл і в Галичі приходили безнастанні зміни володарів: Данило 1205, Володимир Ігоревич 1206-1208, Роман Ігоревич 1208-1209, Володимир Ігоревич вдруге 1210-1211, Данило вдруге 1211-1212, боярин Володислав 1212-1214, угорський король Іван Коломан 1214-1219, Мстислав Мстиславич 1219-1227 (з перер-

ВАСИЛЬ ДОНЕЦЬКИЙ.

МІСТО.

*Вулиць смугле чоло, шум гуря навколо,
В тополинім листі вітра перелив.
Місто моє, місто, ще тебе піколя!
І ніхто так палко, як я, не любив.*

*Вся в тобі світає: вулиці й трамвай;
І завод рокоче, як морський прбій.
От, чому я днями по тобі блукаю,
І хоч син я степу — вихованець твої.*

*Ти мене навчило не жаліти сила
Для свого народу, для його ідей
І тому спішу я уперед шосили,
Не відстать в дорозі в час величний цей!*

*За тобою пиви, в них врожаю злив,
А над ними небо чисте, голубе,
І життя над ними, як в тобі щаслив.
Як же мені, місто, не любить тебе?*

вою), угорський король Іван Андрій 1227-1230, Данило втретє 1230-1235 (з перервою), Михайло Всеволодович 1235-1238; врешті остаточно добув владу Данило 1238-1264. Що до наслідників Данила, то не знаємо нічого певного, хто з них резидував у Галичі; Лев більше цікавився Львовом, а останні галицько-волинські князі залюбки перебували у Володимирі на Волині. Але те, що вони на першому місці уживали титулу князів Галичини, дозволяє здогадуватися, що хоч на часовий побут заїздили вони до старої столиці.

Про початки галицького єпископства літописи не дають ніяких вісток. В каталозі митрополита Л. Кишки з початку XVIII ст. подано таку чергу галицьких єпископів: Олексій, Кузьма, Йона, Геронтій, Єфрем, Іван, Антоній, Мелетій, Атанасій, Зосим, Ніфон, Ігнатій, Доротей. В літописі згадується тільки один із них, Кузьма: в 1165 р. він їздив до Царгорода, як член почоту, який Ярослав Осьмомисл надав грецькому царевичеві Андроникові. В Галичі знайдено також дві олив'яні печатки цього єпископа. Каталог Кишки не згадує іншого єпископа відомого із літопису, Артемія (1238-1242), що був політичним противником Данила. З 1302/3 р. заходами короля Юрія утворено в Галичі митрополію; за князівської влади було чотирьох

митрополитів: Ніфон, Петро, Гавриїл і Теодор; Петро, спаський ігумен знад Рати, пізніше добув широке ім'я, як митрополит всієї Русі; Теодор або Ходор належав до дорадників останнього галицько-волинського князя, Юрія II.

У найближчій околиці Галича літопис згадує деякі урочища: Болоння і Бикове бслодо — по дорозі до Демешковець, Угольники — на дорозі до Бурштина, Кровавий брід — мабуть на Дністрі. На північ від Галича згадується **Бовлів** — туди вела дорога на Київ і нею їхав київський посол, боярин Петро (1153). На південь від столиці значнішою оселею була **Тисьмениця**: туди князь Володимирко ввійхав на лови, а галичани використали це і підняли проти нього бунт (1145). Тисьмениця була укріплена: в сусідстві, над річкою Стримою є городище.

В околиці Галича є кілька городищ: в селах **Пітрач**, **Бринь**, **Межигірці**, та в **Єзуполі**. Значна кількість городищ залишилася на західній окраїні Галицького князівства, де особливо грізна була небезпека нападів степовиків: в **Литвинові**, **Голгочах**, **Новій Гуті**, **Григорові**, **Заліссі**. Ще більш густі укріплення над самим Дністром: **Коропець**, **Горигляди**, **Ісаки**, **Підвербці**, **Лука** (присілок На валах).

На теперішньому **Покутті** перше місце мала **Коломия**, про яку літопис говорить під 1240 р. Вона мала торгове значення, як склад солі із підкарпатських солоних джерел, і **Данил** призначив доохди з неї на утримання тяжко озброєного війська, оружників. Але могутній боярин **Доброслав** не послухав князя і „коломиїську сіль” віддав двом селянам-дукам, **Лазареві** **Домажирчові** та **Іворові** **Молибоживечеві**. **Правдоподібно** існував вже тоді і **Снятин**, важливий пункт на торговому шляху до Чорного моря. У згаданому вже списі „волинських міст” з XIV ст. є вістка про **Городок** над **Черемошем** ближче неозначену оселею. В цій же околиці, над річкою **Рибницею** є село **Город**, але не заховалися тут ніякі сліди укріплень. **Городища** є в **Олешкові** і **Любківцях** коло **Заболотова**, та в лісі коло **Надвірні**. В **Городниці** є велике городище, що займає чотири гектари, на високій, стрімкій горі; **городниця** в літописах означає оборонну вежу, башту.

У північній частині Галицького князівства визначним городом був **Зудеч** або **Зудечів**, теперішній **Жидачів**. Літопис оповідає, що в 1164 р. були великі дощі і на

Дністрі піднялася така повнь, що затопила побережні поля і потопила більше як 300 людей, що ішли з сіллям з **Зудеча**: „багато людей здіймали з дерев, таксамо вози, що їх вода позаносила”. Отже через **Жидачів** переходила чумацька дорога з карпатських солеварень. **Рогожина**, згадана у війні 1213 р., це може село **Рогізно** коло **Жидачева**.

З князівських часів походить мабуть також **Рогатин**. Але це не теперішній **Рогатин**, що його заснував **Волчко** **Преслужич** в 1415 р. на місці села **Филипович**, — а **Старий Рогатин**, що стояв дещо далше на північ, коло села **Підгорода**; на місці **города** залишилися високі вали, а назва села вказує, що воно виникло під **городом**. **Рогатин** згадується як місто в 1390 р., а остання згадка про „**Старий Рогатин**” походить з 1433 р. — пізніше він занепав, відступаючи місце теперішньому **Рогатині**.

Геребовельське князівство.

Це князівство на північ сягало приблизно до лінії **Озірна**, **Тернопіль**, **Підволочиська**, на сході межувало зі **Звенигородським** і **Галицьким князівством** на лінії **Озірна**, **Бучач**, **Снятин**, на сході і півдні протягалось далеко у т. зв. **Пониззі**, тобто **Поділля**, аж до незаселених степів.

Теребовля виступає в літописі вперше 1097 р. **Давній** **город** стояв мабуть на тому самому місці, де і тепер залишилися останки польського замку; при перебудовах були знищені старі укріплення, так що з князівських часів нічого не залишилося. Першим **теребовельським князем** був **Василько** **Ростиславич** (1084-1124), слазний **войовник** і **колонізатор** **Поділля**, але осліплений підчас князівського з'їзду в **Любечі**, не міг виконати своїх широких плянів. Його **наслідником** був один з його синів, **Юрій** або **Іван**. Пізніше **Теребовельське князівство** приєднано до **Галицького** і шойно в 1211 р. на короткий час **теребовельським князем** став **Ізяслав** **Володимирович**, **внук** **Ігоря** **Святославича**, **героя** **Слова**. **Теребовля** була важливим замком на переході через **Серет** і тому кілька разів приходило під нею до боїв (з київськими князями 1144 і 1153 р., з **уграми** 1226 р.).

Таке саме значення мав **город** **Микулин**, тепер **Микулинці**, також на **переправі** через **Серет**. **Город** стояв імовірно там, де є останки пізнішого **шляхетського замку**, — на **високій горі**, над **закрутом ріки**. Під **Ми-**

кулином Володимир Мономах розправляв-ся з Ростиславичами; в 1144 р. добув город Ізяслав Давидович з половцями; в 1205 р. галицькі бояри відбили тут наступ князя Рюрика. В 1242 р. князь Ростислав у поході на Галич прийшов „к Печері Домамири“; це мабуть село Домаморичі, що перше зва-лося Домамирич; але яка це була печера — не відати.

У війні 1213/14 р. згадуються ближче невідомі городи Моклеків і Биковен; першого можна б шукати у Білій коло Чорткова, де є три городища і фільварок Мокляки; другого в іншій Білій, коло Тернополя, на урочищі Бикове — але тут не помічено ніяких укріплень.

Над самим Дністром, але вже по його правому боці були городи Василів, Кучелемин (може теперішній Кучурмик на Буковині) і Онут, попри які ішли переправи через ріку.

Над Збручем в XIV ст. як сильні городи виступають Стінка, — це мабуть городище Звенигород коло Раштовець, та Скала.

В Теробовельщині є ще багато різних городищ та інших укріплень, що вказують на давні городи: в Хатках, Лошневі, Підгір'ях, Семенові, Янові, Кобиловолоках, Будзанові, Тудорові, Білій коло Чорткова, Капустинцях, Білчі Золотому, Городниці (на чотирьох гектарах), Борщеві, Висічку, Пищатинцях, Вовківцях, Кривчі, Худівцях, Бабинцях, Усті єпископському, Звенигороді. На багатьох з цих городищ збудовано в пізніших часах замки — так праця князівської епохи служила для захисту населення довгі сторіччя. На давні укріплення вказують також назви Городок, Городниця, Городище, Окопи, Завале і ін.

Волинські князівства.

Північна частина теперішньої Галичини входила у склад Волині. На північ від перемиських і звенигородських волостей було Белзьке князівство. Сам город Белз — один з найстарших у всій країні, згадується вже в 1030 р. підчас походу Ярослава на східні окраїни. Укріплення стояли серед недоступних болот — залишилися тільки незначні останки. У Белзі князували Всеволод Мстиславич 1170-1195, Олександр Всеволодович 1195-1210, Василько Романович 1210-1213, Олександр вдруге 1213-1234

(з перервами). Коло Белза велися нераз бої з локальним характером.

Між волинськими городами згадується Всеволод; в 1097 р. здобули його і зруйнували Володар і Василько Ростиславичі; в 1287 р. Мстислав Василькович надав цей город котромусь із бояр. Досліді дир. А. Демчука виказали, що Всеволод це теперішній Старгород над Бугом, де заховалося давнє городище.

На південному пограниччі Волині стояв Бужськ над Бугом, так само як Белз, укріплений багнами і болотами; його городище дотепер не було досліджене. За цей город велися бої місцевого значення (1097, 1212, 1232), а князь Володимирко на деякий час приєднав Бужськ до Галичини. З окремих князів князував тут тільки Ярополк Ізяславич (1168). Як воевода Данила засідав у Бужську Гліб Ноткович (1212).

Підчас боїв за Галичину в 1360-их роках виступає Лопатин, який існував очевидно вже за давніших часів; пізніше був тут польський замок, по якому залишилося поле „Замчисько“.

З інших укріплених осель в Белзькому князівстві треба згадати Костяшин, Острів, Рожджалів, Станин, Незнанів та Городище, що звертає увагу своєю назвою.

Північно-східні окраїни Галичини належали до Володимирського князівства, але докладнішої границі між Белзчиною і Володимирщиною не знаємо. Володимир Мономах у своїм Поученню дітям згадує, що з військом ішов на Броди: це Старі Броди, колись були мабуть городом, хоч про городище не маємо вісток. В 1213/14 р. серед галицьких городів згадано Збараж, але він ймовірно належав до Волині. Це Старий Збараж, в якому заховалися руїни старовинного замку, що основами належав до князівських часів.

Ці околиці були досить сильно укріплені, як це вказують численні городища: Ператин, — городище на трьох моргах простору з високими валами; Стремільче, Опліцько, Нивиці, Соколівка, Чехи, Висоцько, Суходоли, Попівці, Немяч, Дудин, Кутищі.

Історія вчить, остерігає, додає віри і будить надію!
